

Tomasz Zarębski

KLAUZULE NIEDOZWOLONE W UMOWACH O ŚWIADCZENIE USŁUG EDUKACYJNYCH

Wprowadzenie

Artykuł prezentuje zagadnienie klauzuli niedozwolonej, czyli niezgodnionego indywidualnie postanowienia stosowanego w obrocie prawnym z konsumentem, który kształtuje jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, przez co rażąco narusza jego interesy. Wskazane wyżej zagadnienie zostało poddane badaniom w kontekście umów zawieranych pomiędzy konsumentem a podmiotem świadczącym usługi edukacyjne. Celem artykułu jest omówienie postanowień, które zostały uznane za niedozwolone. Analizie zostaną poddane zatem przede wszystkim wyroki Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, które zostały wydane w postępowaniach dotyczących omawianych umów. Szczególna uwaga została zwrócona na argumenty, które zdaniem UOKiK zadecydowały o uznaniu danego postanowienia za niedozwolone. W artykule pod rozwagę poddano kwestie zależności pomiędzy prawem cywilnym i prawem publicznym. Zwrócono uwagę na to, jaki wpływ ma uznanie danej klauzuli za niedozwoloną na sytuację prawną konsumenta i jego prawa i obowiązki, szczególnie w odniesieniu do konsumenta będącego studentem szkoły wyższej. Przeprowadzona analiza jest także próbą odpowiedzi na pytanie, czy uznanie danego postanowienia za niedozwolone nie stoi w sprzeczności z prawami studenta zdefiniowanymi w przepisach powszechnie obowiązujących oraz przepisach wewnętrznie obowiązujących na uczelniach, głównie w regulaminach studiów, ale także w regulaminach podmiotów świadczących usługi edukacyjne, np. w szkołach językowych.

Uzasadnienie podjęcia niniejszego tematu stanowią następujące aspekty. Po pierwsze należy zauważyć, że dotychczas temat nie był szeroko

podejmowany. Stan badań w obszarze umów o świadczenie usług edukacyjnych jest niewielki. W dorobku literatury i piśmiennictwa brakuje opracowań poświęconych kompleksowo temu zagadnieniu. Po drugie, uzasadnieniem podjęcia tematu jest bardzo duża skala zjawiska. W rejestrze prowadzonym przez Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów znajduje się około 400 klauzul z omawianego obszaru, które zostały uznane za niedozwolone. Ponadto z wyników kontroli przeprowadzanych przez UOKiK w ostatnich latach wynika, że nieprawidłowości w umowach odnotowano w 100% badanych przypadków. Artykuł ma zatem za zadanie przybliżyć nie tylko zagadnienia natury jurystycznej, choć na ten aspekt zwracana jest szczególna uwaga, ale ma także podkreślić najważniejsze zagadnienia natury praktycznej.

1. Ramy prawne

Przed wejściem w życie znowelizowanej ustawy *o ochronie konkurencji i konsumentów*¹, czyli przed 17 kwietnia 2016 r., o niedozwolonym charakterze klauzul umownych decydował SOKiK. Postanowienia umowne uznane za niedozwolone były wpisywane do rejestru klauzul niedozwolonych i od tego momentu ich stosowanie w obrocie z konsumentami było zakazane. Na analogicznych zasadach do 2026 r. do rejestru będą trafiały klauzule tylko w tych sprawach, w których wniesiono pozwy do SOKiK przed 17 kwietnia 2016 r.

Zgodnie z aktualnym stanem prawnym postępowanie w sprawie o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone jest prowadzone przez Prezesa UOKiK, który w drodze decyzji administracyjnej rozstrzyga, czy dana klauzula ma niedozwolony charakter oraz zakazuje jej dalszego wykorzystywania. Decyzja UOKiK uznająca postanowienie wzorca umowy za niedozwolone ma skutek tylko w stosunku do przedsiębiorcy, który ją stosował oraz wobec wszystkich konsumentów, którzy zawarli z nim umowę na podstawie klauzuli wskazanej w decyzji. Jest to tzw. kontrola abstrakcyjna po-

¹ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. *o ochronie konkurencji i konsumentów*, Dz. U. Nr 50, poz. 331 z późn. zm.

stanowień wzorca umowy. Decyzje Prezesa publikowane są na stronie internetowej Urzędu².

W artykule analizie zostały poddane klauzule niedozwolone w umowach o świadczenie usług edukacyjnych. Dotyczy to zatem zakresu umów, których stroną był podmiot świadczący usługi edukacyjne i konsument. Podmiotem świadczącym usługi była najczęściej szkoła wyższa lub inny funkcjonujący na rynku podmiot mający w swojej ofercie podobne usługi, np. szkoły językowe oraz centra edukacyjne. Konsumentem był student lub słuchacz kursu/szkolenia. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na istotną zmianę, jaka została wprowadzona w ostatnich latach w obszarze prawa o szkolnictwie wyższym. Dnia 20 lipca 2018 r. została uchwalona ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*³. Akt ten uregulował w pewnym zakresie zasady wzajemnych zobowiązań pomiędzy studentem a uczelnią publiczną, głównie w kontekście ponoszenia opłat za usługi edukacyjne. W art. 79 u.p.s.w.n. wskazany został katalog usług, za które uczelnia może pobierać opłaty od studentów uczelni publicznych. Na mocy art. 80 ust. 2 uczelnia ma obowiązek ustalić katalog opłat oraz ich wysokość przed rozpoczęciem rekrutacji. Konkretnie zestawienie podlega obowiązkowemu opublikowaniu w BIP na stronie podmiotowej uczelni. Jeżeli szkoła pobiera od studentów opłaty niezgodnie z opublikowanym katalogiem oraz wbrew ustawowym dyspozycjom, może w konsekwencji naruszenia zostać ukarana administracyjną karą pieniężną. Przed wejściem w życie tzw. „Ustawy 2.0”, na mocy obowiązującej wówczas ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym*⁴ warunki odpłatności za usługi edukacyjne regulowane były w umowie zawieranej pomiędzy uczelnią a studentem (art. 160a). W toku stosowania tych umów pojawiały się liczne wątpliwości dotyczące poszczególnych zapisów. W efekcie dochodziło do postępowań, których celem była weryfikacja umów pod kątem zgodności zapisów ze stosownymi przepisami powszechnie obowiązującymi. Należy zaznaczyć, że mimo opisanych powyżej zmian legislacyjnych skutkujących likwidacją w uczelniach publicznych mechanizmu zwanego potocznie umową „student-uczelnia”, zagadnienie anali-

² Zob. <https://www.uokik.gov.pl/> [dostęp: 15.02.2021].

³ Dz. U. poz. 1668 z późn. zm. [dalej: u.p.s.w.n.].

⁴ Dz. U. Nr 164, poz. 1365 z późn. zm.

zowane w niniejszym artykule jest nadal aktualne w odniesieniu do uczelni niepublicznych oraz innych podmiotów świadczących usługi edukacyjne.

Zgodnie z utrwalonym poglądem umowa, mając na uwadze aktualny stan prawny, zawierana pomiędzy podmiotem świadczącym usługi edukacyjne a konsumentem ma charakter umowy o świadczenie usług. Świadczenie główne stanowią usługi edukacyjne, za które konsument (student/słuchacz) ponosi opłatę. Specyfika zawierania tych umów niemal w całości uniemożliwia podejmowanie negocjacji dotyczących poszczególnych zapisów. W związku z powyższym umowa ta posiada swoiste cechy adhezyjności, co oznacza, że należy traktować ją jako wzorzec umowny w myśl art. 384 i nast. *Kodeksu cywilnego*⁵. Nie ma zatem wątpliwości, że w odniesieniu do podmiotów świadczących usługi edukacyjne (innych niż szkoły wyższe) analizowana umowa była definiowana na gruncie prawa cywilnego jako umowa o świadczenie usług. Na marginesie powyższych rozważań należy zaznaczyć, że w odniesieniu do umów zawieranych w obszarze szkolnictwa wyższego do momentu wejścia w życie tzw. „ustawy 2.0” umowa zawierana pomiędzy uczelnią a studentem była w literaturze definiowana jako umowa nazwana (o kształcenie, o opłatę za studia), określoną w art. 160a ustawy z dnia 27 maja 2005 r., *Prawo o szkolnictwie wyższym* [Janiszewska 2016, 372].

2. Pojęcie klauzul niedozwolonych

Pojęcie niedozwolonych klauzul zostało zamieszczone w art. 385¹ k.c. W myśl tego przepisu postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy. Ustawodawca wskazuje, że nie dotyczy to jednak postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Natomiast § 3 precyzuje, że nieuzgodnione indywidualnie są te postanowienia umowy, na których treść konsument nie miał rzeczywistego wpływu. W szczególności odnosi się to do postanowień umowy przejętych z wzorca umowy zaproponowanego konsumentowi przez kontrahenta. Definicja niedozwolonych klauzul

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2020 r., poz. 1740 z późn. zm. [dalej: k.c.].

została uzupełniona w art. 385³ katalogiem 23 poszczególnych niedozwolonych postanowień, które w razie wątpliwości uważa się za niedozwolone. Lista obejmuje najczęściej spotykane w praktyce klauzule uznane za sprzeczne z dobrymi obyczajami zarazem rażąco naruszające interesy konsumenta. Ich wspólną cechą jest nierównomierne rozłożenie praw, obowiązków lub ryzyka między stronami prowadzące do zachwiania równowagi kontraktowej⁶. Są to takie klauzule, które jedną ze stron (konsumenta) z góry, w oderwaniu od konkretnych okoliczności, stawiają w gorszym położeniu. Wyliczenie to ma charakter niepełny, przykładowy i pomocniczy. Funkcja jego polega na tym, iż zastosowanie we wzorcu umowy postanowień odpowiadających wskazanym w katalogu znacząco ułatwia wykazanie, że spełniają one przesłanki niedozwolonych postanowień umownych objętych klauzulą generalną art. 385¹ §1 k.c. W razie wątpliwości ciężar dowodu, że postanowienia nie spełniają przesłanek klauzuli generalnej spoczywa na przedsiębiorcy⁷. Art. 385¹-385³ k.c. są wynikiem implementacji Dyrektywy Rady z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich⁸. Zgodnie z art. 3 Dyrektywy „warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, mogą być uznane za nieuczciwe, jeśli stoją w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy, praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta. Warunki umowy zawsze zostaną uznane za niewynegocjowane indywidualnie, jeżeli zostały sporządzone wcześniej i konsument nie miał w związku z tym wpływu na ich treść, zwłaszcza jeśli zostały przedstawione konsumentowi w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej. Fakt, że niektóre aspekty warunku lub jeden szczególny warunek były negocjowane indywidualnie, nie wyłącza stosowania niniejszego artykułu do pozostałej części umowy, jeżeli ogólna ocena umowy wskazuje na to, że została ona sporządzona w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej. Jeśli przedsiębiorca twierdzi, że standardowe warunki umowne zostały wyne-gocjowane indywidualnie, ciężar dowodu w tym zakresie spoczywa na nim”.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 października 2008 r., sygn. akt VI ACA 772/08, Lex nr 1120286.

⁷ Wyrok SOKiK z dnia 5 kwietnia 2013 r., sygn. akt XVII AmC 4483/12, Lex nr 1385844.

⁸ Dyrektywa Rady z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (93/13/EWG).

W wielu sytuacjach powstają problemy skonstruowania jednoznacznych cech danego zjawiska prawnego. Szczególnie trudne jest określenie kryteriów, od których zależy jego kwalifikacja prawna. Podobnie jest w przypadku niedozwolonych klauzul umownych [Skory 2005, 124]. Jeżeli przedmiotem badań jest konkretne postanowienie umowne, przesłanki uznania abuzywności wskazane są w art. 385¹ k.c. Należą do nich: niezgodnienie indywidualne, sprzeczność z dobrymi obyczajami oraz rażące naruszenie interesu konsumenta. Postanowieniami uzgodnionymi będą zatem postanowienia przedmiotowo istotne (*essentialia negotii*). Elementy do nich należące przyjmowane są przez strony świadomie, w innym przypadku umowa nie dochodzi do skutku [Koroluk 2002, 92]. Zgodnie z art. 385¹ § 4 k.c. ciężar wykazania indywidualnych uzgodnień spoczywa na tym, kto się na tę okoliczność powołuje. Co do zasady będzie to przedsiębiorca, usiłujący wykazać, że doszło do związania konsumenta treścią postanowień zawartych w umowie lub wzorcu [Zagrobelny 2004, 909-10]. Do uznania danego postanowienia za niedozwolone wszystkie wskazane przesłanki muszą wystąpić łącznie. Potwierdza to fakt, że są one wymienione kolejno, po przecinkach, co przy uwzględnieniu zasad funkcjonujących w gramatyce języka polskiego oznacza, że do spełnienia hipotezy wskazanej w normie prawnej konieczna jest koniunkcja kryteriów [tamże]. Przywołane z analizowanego przepisu warunki stanowią przesłanki pozytywne, ponieważ muszą być spełnione, aby uznać dane postanowienie za niedozwolone.

Natomiast w zdaniu drugim art. 385¹ § 1 k.c. znajdują się przesłanki negatywne, których stwierdzenie, przy spełnieniu przesłanek pozytywnych, nie oznacza uznania danego postanowienia za niedozwolone. Zgodnie ze wskazanym wyżej przepisem postanowienia wyczerpujące cechy przesłanek pozytywnych nie dotyczą postanowień określających główne świadczenia stron, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Zasadniczym problemem przy dokonywaniu oceny postanowienia umownego w kontekście tej przesłanki jest stwierdzenie, które świadczenie należy uznać za główne. Zgodnie z przeważającym poglądem świadczeniami głównymi są te, które zmierzają bezpośrednio do osiągnięcia celu umowy [Skory 2005, 179]. Nie jest istotne skąd wynika obowiązek ich spełnienia [Radwański i Olejniczak 2008, 810]. Podobnie jak w przypadku przesłanek pozytywnych, przesłanki negatywne również muszą wystąpić łącznie. Jak wynika

z orzecznictwa SOKiK w przypadku braku łącznego spełnienia przesłanek, sąd nie dokonuje oceny abuzywności postanowienia⁹.

3. Tryb postępowania przed UOKiK

W rejestrze klauzul niedozwolonych znajduje się aktualnie 7391 przykładów postanowień z wzorców umów uznanych za niedozwolone (stan z dnia 01.09.2020 r.). Zawarte w rejestrze przykłady klauzul podzielono tematycznie na 12 obszarów (nieruchomości; system argentyński; usługi bankowe; sprzedaż konsumencka; turystyka; edukacja; usługi ubezpieczeniowe; usługi internetowe, telewizja kablowa i satelitarna; usługi telekomunikacyjne; dostawy energii, wody, gazu i ciepła oraz handel elektroniczny). Na potrzeby artykułu przedmiotem analizy były przykłady postanowień z obszaru oznaczonego hasłem „edukacja”. Spośród wszystkich pozycji, w rejestrze znajduje się blisko 400 przykładów postanowień dotyczących „edukacji”. Pod tym hasłem katalogowane są nie tylko postępowania, w których stroną pozwaną była uczelnia, ale również inne podmioty funkcjonujące na rynku edukacji, np. szkoły językowe i centra szkoleniowe. Bardzo duża liczba wyroków dotyczących edukacji skupia się przede wszystkim wokół uregulowań na temat zasad odpłatności za oferowane usługi. W każdym z postępowań powodowie podnosili argumenty, zgodnie z którymi kwestionowane postanowienia wzorców wyczerpują przesłanki naruszenia dobrych obyczajów oraz rażącego naruszenia interesów konsumenta. W związku z powyższym w analizach poszczególnych spraw wskazano, na jakie klauzule z katalogu zawartego w art. 385³ k.c. powoływali się powodowie kwestionując dane postanowienie umowne.

UOKiK poza prowadzonymi postępowaniami, które wszczynane są w wyniku zgłoszenia osoby mającej w tym interes, przeprowadza systematyczne kontrole wzorców stosowanych przez uczelnie. W wyniku kontroli przeprowadzonej w 2005 r. okazało się, że spośród niemal 200 przebadanych uczelni niepublicznych nieprawidłowości wykryto w 80% przebadanych umów¹⁰. Natomiast w wyniku kontroli przeprowadzonej w 2010 r. nieprawi-

⁹ Wyrok SOKiK z dnia 27 lipca 2012 r., sygn. akt XVII AmC 4881/11, Lex nr 1526862.

¹⁰ Zob. <https://www.uokik.gov.pl/raporty2.php> [dostęp: 20.02.2021].

dłowości wykryto w 100% przebadanych wzorców¹¹. Weryfikacja dotyczyła wówczas 100 jednostek. Po dokonanych analizach wątpliwe klauzule zostały wpisane do rejestru klauzul niedozwolonych. Postanowienia uznane za niedozwolone dotyczą przede wszystkim sposobu informowania studentów o wysokości opłat za naukę oraz opłat administracyjnych. Zgodnie z treścią klauzul są one ogłaszane w tabeli opłat ustalanej na każdy rok akademicki zarządzeniem rektora uczelni. Warunkiem koniecznym do związania studenta treścią umowy przygotowaną przez uczelnię jest jej doręczenie. W ocenie UOKiK podanie informacji o wysokości opłat przez wydanie zarządzenia rektora nie stanowiło gwarancji, że ta informacja dotrze do studentów. Taka sytuacja mogła m.in. powodować negatywne skutki w postaci zadłużenia z powodu braku wiedzy o ich podwyżce. Obowiązek doręczenia dotyczył zarówno pierwotnego wzorca, jak i każdego innego, w którym uczelnia wprowadza zmianę do już obowiązującej umowy. Zdaniem UOKiK przyjęte przez uczelnię sposoby powiadamiania nie gwarantowały studentom rzetelnej informacji o zmianach w opłatach, które powinni ponosić.

W wyniku analizy poszczególnych orzeczeń SOKiK oraz decyzji Prezesa UOKiK należy zwrócić uwagę na szablonowość i niemal powtarzalność w poszczególnych uzasadnieniach. Struktura tych orzeczeń i decyzji jest następująca. Na początku wskazane są strony postępowania. Po syntetycznym opisie stanu faktycznego zostają przywołane przepisy k.c. dotyczące klauzul niedozwolonych. Następnie przedstawiony jest wywód, w którym na podstawie zgromadzonego materiału, dokonano oceny, czy zostały spełnione przesłanki z art. 385¹ k.c. do uznania danego postanowienia za niedozwolone. W przypadku przesłanki indywidualnego uzgodnienia SOKiK jednolicie uznaje w niemal wszystkich orzeczeniach, że kwestia indywidualnego uzgodnienia nie może mieć znaczenia wobec abstrakcyjnego charakteru kontroli postanowienia wzorca umownego w sprawach z zakresu edukacji, ponieważ sąd nie bada w takich postępowaniach konkretnych stosunków istniejących pomiędzy kontrahentami, ale wzorzec i treść hipotetycznych stosunków, jakie powstałyby pomiędzy pozwanym a potencjalnym konsumentem (studentem/słuchaczem kursu). Natomiast pozostałe przesłanki zależą od kwestionowanego postanowienia umownego oraz od okoliczności danej sprawy.

¹¹ Zob. https://www.uokik.gov.pl/news.php?news_id=479 [dostęp: 20.02.2021].

Analizę postanowienia umownego pod kątem jego abuzywności dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy¹².

Zapisy umów, które są uznawane przez UOKiK za niedozwolone zakładają przede wszystkim: obowiązek zapłaty całości pierwotnie ustalonej kwoty w przypadku rezygnacji z kształcenia; brak zwrotu wniesionych opłat za niezrealizowane usługi edukacyjne w przypadku rezygnacji z kształcenia (lub skreślenia z listy studentów w trakcie trwania roku akademickiego); prawo podmiotu świadczącego usługi do dokonywania zmian w umowie bez uzgodnienia z konsumentem; prawo podmiotu świadczącego usługi do podwyższania opłat bez prawa do odstąpienia od umowy.

4. Przykłady klauzul niedozwolonych w umowach o świadczenie usług edukacyjnych

W dalszej części artykułu przedstawione zostaną przykłady klauzul uznanych za niedozwolone wraz z omówieniem argumentów i okoliczności, które zadecydowały o ich abuzywności. Pierwsza grupa bardzo często pojawiających się klauzul dotyczy postanowień przyznających przedsiębiorcom uprawnienie do jednostronnego kształtowania stosunku zobowiązaniowego, niezależnie od woli konsumenta. Jako przykład należy wskazać następującą klauzulę: „Interpretacji postanowień regulaminu studiów dokonuje rektor”¹³. W odniesieniu do wskazanej grupy klauzul o uznaniu danego postanowienia za niedozwolone zadecydowały następujące okoliczności. Sąd jednoznacznie uznał, że taki zapis wyczerpuje znamiona klauzuli abuzywnej określonej w art. 385³ pkt 9 k.c., który jako niedozwolone wskazuje postanowienia, które „przyznają kontrahentowi konsumenta uprawnienia do dokonywania wiążącej interpretacji umowy”. Prawo rektora do dokonywania interpretacji postanowień regulaminu, niesymetrycznie rozkłada prawa między stronami poprzez jednostronne ujęcie uprawnienia kształtującego, co rażąco narusza interesy konsumentów. Kwestionowane postanowienie nie tylko stwarza ryzyko stosowania wykładni niejasnych sformułowań wzorca na niekorzyść kon-

¹² Uchwała 7 sędziów SN z dnia 20 czerwca 2018 r., sygn. akt III CZP 29/17, Lex nr 2504739.

¹³ Wyrok SOKiK z dnia 24 sierpnia 2006 r., sygn. akt XVII AmC 115/05, Lex nr 240715; wyrok SOKiK z dnia 22 lutego 2015 r., sygn. akt XVII AmC 1334/13, Lex nr 1676762; wyrok SOKiK z dnia 17 stycznia 2012 r., sygn. akt XVII AmC 4992/11, Lex nr 1469080.

sumenta, ale prowadzi także w kierunku niebezpieczeństwa wykorzystywania tego środka do swobodnego i bezpośredniego ingerowania w treść umowy. Abuzywny charakter zapisu kwestionowanego postanowienia jawi się ponadto w naruszeniu przez przedsiębiorcę zasady współpracy kontraktowej jako podstawy obrotu i arbitralnym ukształtowaniu przez niego tego obrotu.

Kolejna grupa klauzul dotyczy postanowień wyłączających obowiązek zwrotu (lub przewidujących utratę prawa żądania zwrotu) konsumentowi uiszczonej zapłaty za niezrealizowane usługi edukacyjne w przypadku rezygnacji z kształcenia lub w sytuacji, gdy strony wypowiadają, rozwiązują albo odstępują od umowy. Jako przykład należy wskazać następującą klauzulę: „Przerwanie studiów, ich niepodjęcie lub skreślenie z listy studentów z przyczyn leżących po stronie studenta powoduje brak możliwości zwrotu uiszczonego już czesnego”¹⁴. W odniesieniu do tego przykładu klauzul, o uznaniu danego postanowienia za niedozwolone zadecydowały następujące okoliczności. W uzasadnieniach wyroków wydawanych w postępowaniach, których przedmiotem były tego typu klauzule sądy wskazywały przede wszystkim, że nawet jeśli przerwanie studiów, ich niepodjęcie lub skreślenie z listy studentów z przyczyn leżących po stronie studenta powoduje uszczerbek majątkowy po stronie pozwanego, to nie uzasadnia to odmowy zwrotu czesnego. Kompensacie ewentualnej szkody wynikającej z tego tytułu, służą roszczenia odszkodowawcze, w tym kary umowne, a także odstępnne. Oznacza to, że przedsiębiorca powinien zwrócić równowartość kwoty wpłaconej za niezrealizowane usługi. Takie rozwiązanie jest szczególnie dotkliwe dla studenta w sytuacji, w której rezygnuje ze studiów, np. po ukończeniu I roku i zgodnie z postanowieniami umowy staje przed koniecznością zapłaty równowartości kosztów kształcenia przez pozostałe cztery lata edukacji na studiach jednolitych magisterskich (lub pozostałe dwa lata edukacji na studiach I stopnia lub jednego roku na studiach II stopnia).

Kolejna grupa klauzul dotyczy postanowień, które nakładają na konsumenta obowiązek zapłaty ustalonej sumy w przypadku rezygnacji. Jako przykład należy wskazać następującą klauzulę: „Rezygnacja ze studiów w trakcie semestru nie zwalnia z obowiązku uiszczenia należnych opłat do

¹⁴ Wyrok SOKiK z dnia 27 lutego 2006 r., sygn. akt XVII AmA 105/04, Lex nr 183973; wyrok SOKiK z dnia 22 stycznia 2015 r., sygn. akt XVII AmC 3557/13, Lex nr 1676144.

końca semestru przez osoby, którym udzielono zgody na opłaty w ratach miesięcznych”¹⁵. W tym przypadku sądy zwracały uwagę na następujące kwestie. Wskazana klauzula wyczerpuje znamiona niedozwolonego postanowienia z art. 385³ pkt 17 k.c., zgodnie z którym przedsiębiorca nie może nakładać na konsumenta, który nie wykonał zobowiązania lub odstąpił od umowy, obowiązku zapłaty rażąco wygórowanej kary umownej lub odstępnego. Analizowane klauzule nakładają na konsumenta skreślonego z listy studentów lub rezygnującego z własnej woli, obowiązek zapłaty czesnego oraz pozostałych opłat za semestr w pełnej wysokości, co w ocenie sądu, ma charakter rażąco wygórowanego odstępnego. Ponadto, powyższe postanowienia wprowadzają bardzo dotkliwe skutki dla konsumenta, gdyż nie uwzględniają możliwości rozwiązania przez konsumenta umowy z ważnych przyczyn leżących po jego stronie. W oparciu o zakwestionowane postanowienie wzorca umowy, osoba rezygnująca z kursu, czyli odstępująca od umowy, może ponieść zatem koszty świadczenia, z którego nie korzystała. Uczelnia natomiast może zatrzymać część świadczenia klienta, sama będąc zwolniona z wykonania własnego świadczenia. Uczelnia może otrzymać zatem świadczenie pieniężne o wartości przewyższającej wartość własnego świadczenia, a jednocześnie sama zostaje zwolniona z jego wykonania. Postanowienia te są określone rażąco niekorzystnie w stosunku do konsumenta w porównaniu z sytuacją przedsiębiorcy. Dają mu bowiem szerokie uprawnienie żądania opłaty za trwający semestr w przypadku, gdy klient odstąpi od umowy lub wyłączają obowiązek zwrotu konsumentowi uiszczonego czesnego. Powyższe postanowienia umowne, stosowane przez pozwanego w obrocie z konsumentami są, zdaniem sądów, sprzeczne z zasadą ekwiwalentności wzajemnych świadczeń i powodują nierównomierne rozłożenie praw i obowiązków stron umowy.

Ostatnia grupa klauzul najczęściej stosowanych we wzorcach umów dotyczy postanowień, które w określonych sytuacjach nakładają na konsumenta obowiązek rażąco wygórowanej kary umownej. Jako przykład należy

¹⁵ Wyrok SOKiK z dnia 26 lipca 2006 r., sygn. akt XVII AmC 80/05, Lex nr 327345; wyrok SOKiK z dnia 23 maja 2018 r., sygn. akt XVII AmC 3/18, Lex nr 2538697; wyrok SOKiK z dnia 21 września 2017 r., sygn. akt XVII AmC 1926/15, Lex nr 2418615; wyrok SOKiK z dnia 14 października 2015 r., sygn. akt XVII AmC 1448/14, Lex nr 2071153; wyrok SOKiK z dnia 9 września 2015 r., sygn. akt XVII AmC 85/15, Lex nr 1958763; wyrok SOKiK z dnia 21 maja 2014 r., sygn. akt XVII AmC 9068/12, Lex nr 1526868.

wskazać następującą klauzulę: „W przypadku rezygnacji z nauki na uczelni przed rozpoczęciem roku akademickiego, Student jest zobowiązany do zapłaty opłaty, której wysokość jest uzależniona od liczby dni pozostałych do rozpoczęcia roku akademickiego: powyżej 30 dni – 50% wysokości półrocznego czesnego, od 30 do 15 dni – 70% wysokości półrocznego czesnego, od 14 do 1 dnia – 90% wysokości półrocznego czesnego”¹⁶. W odniesieniu do tego przykładu klauzul, o uznaniu danego postanowienia za niedozwolone zadecydowały następujące okoliczności. Sądy uznały tego typu zapisy za szczególnie krzywdzące. Na mocy takich postanowień przedsiębiorca uprawniony jest do zatrzymania jednostronnie z góry określonej części zapłaconej przez konsumenta należności. Wysokość zatrzymanej kwoty uzależniona jest w sposób nieuzasadniony od terminu rezygnacji studenta z kontynuowania nauki i jest tym wyższa, im bliżej terminu rozpoczęcia roku akademickiego. Z treści tego typu klauzul nie wynika, aby na wysokość zatrzymanej kwoty miały wpływ inne okoliczności, jak np.: nadzwyczajne, losowe przyczyny zmuszające studenta do rezygnacji z nauki lub inne okoliczności występujące po jego stronie; możliwość przyjęcia na jego miejsce kolejnego studenta; wysokość faktycznie poniesionych przez uczelnię kosztów związanych z przygotowaniem nauki lub koszty poniesione przez uczelnię wynikające z rezygnacji studenta z nauki. Taka konstrukcja skutków odstąpienia wskazuje, że rozłożenie praw i obowiązków stron umowy jest nierównomierne. Uczelni służy prawo do zatrzymania kwoty, co do której zasady określania jej wysokości sama jednostronnie z góry ustaliła. Ponadto wysokość zatrzymanej kwoty nie jest w żaden sposób uzasadniona i powiązana z informacją o poniesionych przez pozwanego kosztach. Ta okoliczność prowadzi do wniosku, że wysokość kwoty, od której zwrotu uczelnia jest zwolniona nie znajduje odzwierciedlenia w poniesionych przez niego kosztach i nie jest uzależniona od ich wysokości.

¹⁶ Wyrok SOKiK z dnia 15 marca 2012 r., sygn. akt XVII AmC 3744/10, Lex nr 1327361; wyrok SOKiK z dnia 14 października 2015 r., sygn. akt VI ACa 1448/14, Lex nr 2071153; wyrok SOKiK z dnia 19 czerwca 2012 r., sygn. akt XVII AmC 359/11, Lex nr 1958771; wyrok SOKiK z dnia 12 sierpnia 2015 r., sygn. akt XVII AmC 67/15, Lex nr 1958531; wyrok SOKiK z dnia 12 sierpnia 2015 r., sygn. akt XVII AmC 34/15, Lex nr 1958533; wyrok SOKiK z dnia 8 lutego 2012 r., sygn. akt XVII AmC 38/11, Lex nr 1376017.

5. Związek między prawem publicznym a prawem prywatnym

W kontekście omawianych klauzul należy zwrócić uwagę na zagadnienie związku pomiędzy prawem publicznym a prawem prywatnym. Zagadnienie niedozwolonych postanowień w umowach o świadczenie usług edukacyjnych ma istotne znaczenie w odniesieniu do przepisów *Kodeksu cywilnego*, a więc sfery prawa prywatnego oraz przepisów ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, a więc sfery prawa publicznego. Na gruncie przepisów *Kodeksu cywilnego* dokonywana jest ocena zgodności klauzul z poszczególnymi przepisami (głównie dotyczącymi zobowiązań), kontrola wzorca umowy oraz zdefiniowanie przykładu niedozwolonej klauzuli zgodnie z art. 385³ k.c. Natomiast materia uregulowana w ustawie *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* odnosi się do sfery praw i obowiązków studenta (słuchacza kursu). Należy zaznaczyć, że w niniejszym kontekście prowadzone będą rozważania w odniesieniu do tych umów, których stronami są uczelnia oraz student. Z punktu widzenia pozycji prawnej studenta uczelni niepublicznej istotne są następujące regulacje. Zgodnie z art. 83 u.p.s.w.n. „osoba przyjęta na studia rozpoczyna studia i nabywa prawa studenta z chwilą złożenia ślubowania”. Oznacza to teoretycznie, że od tego momentu staje się częścią wspólnoty akademickiej, przyjmuje na siebie obowiązki oraz ma prawo do korzystania z przysługujących mu uprawnień. Ogólny katalog praw i obowiązków został zdefiniowany w art. 85 u.p.s.w.n. Przepis ten precyzuje, że studentowi przysługują poszczególne prawa na zasadach określonych w regulaminie studiów. Jest to akt normatywny wewnątrz obowiązujący na każdej uczelni, które określa elementarne kwestie związane z przebiegiem studiów. Każda szkoła wyższa w Polsce w ramach posiadanej autonomii organizacyjnej ma prawo do uchwalenia we własnym zakresie regulaminu studiów, oczywiście mając na uwadze konieczność zgodności z u.p.s.w.n. Regulamin studiów jest zatem niemal najważniejszym aktem dla studenta. Znajdują się w nim szczegółowe zasady związane z przebiegiem procesu dydaktycznego, a więc przede wszystkim dotyczące: udziału w zajęciach, uzyskiwania zaliczeń, przebiegu sesji egzaminacyjnej, reguł poprawiania ocen niedostatecznych, powtarzania przedmiotów, powtarza semestru, egzaminami komisyjnymi oraz procedurą dyplomowania. Z punktu widzenia interesu studenta, rozumianego ściśle jako wypełnienie wszystkich wymogów przewidzianych regulacjami wewnętrznymi, które są niezbędne do ukończenia studiów i uzy-

skania tytułu zawodowego, regulamin studiów jest kluczowym aktem. Należy zatem dokonać analizy wskazanych wyżej kwestii w odniesieniu do studenta uczelni niepublicznej. Sam fakt złożenia ślubowania, zgodnie z przepisami u.p.s.w.n., nie jest wystarczający do rozpoczęcia studiów. Kluczowe znaczenie w tym kontekście stanowi umowa, która jest zawierana pomiędzy studentem a uczelnią. Umowa ta często powiela niektóre kwestie, które są przedmiotem regulaminu studiów, a więc dotyczące przebiegu procesu dydaktycznego. Niemniej najważniejsze są zapisy dotyczące zasad ponoszenia kosztów za poszczególne usługi dydaktyczne. Oznacza to, że na uczelniach niepublicznych podjęcie studiów jest warunkowane zawarciem umowy. Sam fakt złożenia ślubowania nie jest wystarczający. W tym miejscu pojawia się problem relacji prawa cywilnego (w omawianym kontekście – umowa) oraz prawa publicznego (w tym kontekście przepisy u.p.s.w.n.). Zawierana w omawianym kontekście umowa o świadczenie usług edukacyjnych ma ścisły związek z przepisami regulaminu studiów niemal każdej uczelni niepublicznej. Poza najważniejszymi zasadami odpłatności za poszczególne etapy kształcenia, umowa zawiera warunki ponoszenia kosztów, np. w przypadku powtarzania przedmiotu lub semestru. Z punktu widzenia studenta uczelni niepublicznej bardzo istotne są także zapisy odnoszące się do finansowych następstw przekroczenia terminu płatności, przekroczenia terminu na złożenie pracy dyplomowej, kar umownych, warunków rezygnacji oraz zasad zwrotu poniesionych kosztów. Zapisy umowy mają bezpośredni wpływ na prawa i obowiązki zdefiniowane w regulaminie studiów. Ze wskazanej wyżej analizy klauzul niedozwolonych wynika, że bardzo często uczelnie zastrzegają sobie prawo jednostronnego dokonywania zmian w umowie, w tym dokonywania zmian w sposobie płatności za świadczone usługi. Jeżeli zatem w trakcie trwania studiów uczelnia znacznie podniesie poszczególne stawki, student, który nie ma wówczas możliwości negocjowania tych warunków, staje przed koniecznością poniesienia większych kosztów lub rezygnacją ze studiów. Jest to rozwiązanie wyjątkowo dotkliwe dla studenta, ponieważ uniemożliwia ukończenie studiów, a więc jako konsumentowi uniemożliwia skorzystanie z usługi na zasadach pierwotnie ustalonych w umowie. Opisany wyżej przykład wskazuje, że nawet w przypadku prawidłowego wypełniania przez studenta obowiązków wynikających z u.p.s.w.n. niedozwolone postanowienia umowne uniemożliwiają ukończenie studiów (patrzac z punktu prawa publicznego) oraz realizację praw wynikających z umowy (patrzac

z punktu widzenia prawa prywatnego). Warto zwrócić uwagę na kwestię, jak wyglądałaby sytuacja konsumenta w sytuacji braku analizowanych klauzul¹⁷. Jeżeli przepisy ogólne stawiają konsumenta w lepszej sytuacji niż postanowienia proponowanej umowy, to w zasadzie postanowienia te należy uznać za niedozwolone. Odstępstwo od tej zasady możliwe jest tylko, o ile zmiana jest uzasadniona specyfiką wzajemnych świadczeń lub jest kompensowana innymi postanowieniami wzorca¹⁸.

Podsumowanie

Przedstawiona powyżej analiza została opisana w kontekście uczelni niepublicznych. Należy jednak zaznaczyć, że ten sam problem dotyczy także umów, których stroną jest inny podmiot świadczący usługi edukacyjne (np. szkoła językowa) oraz uczestnik kursu (szkolenia). Przedstawiona w niniejszym artykule analiza nasuwa następujące wnioski. Skala analizowanego zjawiska jest bardzo duża. Omawiany problem dotyczy nie tylko konsumentów definiowanych jako studenci uczelni niepublicznych, ale także komentów korzystających z usług edukacyjnych świadczonych przez szkoły językowe, centra edukacyjne, itp. Klauzule, które na mocy postępowań prowadzonych przez SOKiK zostały uznane za niedozwolone, dotyczą przede wszystkim sfery związanej z zasadami odpłatności za realizowane usługi. Zapisy te zakładają najczęściej obowiązek zapłaty całości pierwotnie ustalonej kwoty w przypadku rezygnacji z kształcenia; brak zwrotu wniesionych opłat za niezrealizowane usługi edukacyjne w przypadku rezygnacji z kształcenia (lub skreślenia z listy studentów w trakcie trwania roku akademickiego); prawo podmiotu świadczącego usługi do dokonywania zmian w umowie bez uzgodnienia z konsumentem oraz prawo podmiotu świadczącego usługi do podwyższania opłat bez prawa do odstąpienia od umowy. Wszystkie tego typu postanowienia umowne są niezgodne z zasadami współżycia społecznego i w rażąco sposób naruszają równowagę stron. Istotnym zagadnieniem jest zmiana zapisów umowy w trakcie jej trwania, bez wpływu konsumenta na te zmiany. Przedsiębiorcy wykorzystując swoją dominującą pozycję względem konsumenta, wprowadzają zmiany, które w efekcie sta-

¹⁷ Wyrok SN z dnia 19 marca 2007 r., sygn. akt III SK 21/06, Lex nr 396113.

¹⁸ Wyrok SOKiK z dnia 22 lutego 2015 r., sygn. akt XVII AmC 1334/13, Lex nr 1676762.

wiają konsumenta przed dylematem rezygnacji z kursu (kształcenia) lub poniesienia większych kosztów. W tym kontekście ważnym wnioskiem z przeprowadzonej analizy (w kontekście uczelni niepublicznych) jest relacja pomiędzy zapisami umowy a przepisami prawami i obowiązkami studenta. Mając na uwadze przedstawioną powyżej argumentację, należy wyprowadzić wniosek, zgodnie z którym, nawet jeżeli student wypełni wszystkie swoje obowiązki dydaktyczne zdefiniowane w katalogu ustawowym oraz w regulaminie studiów, zmiana umowy uniemożliwi mu w efekcie ukończenie studiów, czyli realizację świadczonych usług opisanych w umowie przed rozpoczęciem studiów.

PIŚMIENNICTWO

- Janiszewska, Beata. 2016. „Przedawnienie roszczeń o zapłatę za kształcenie w szkołach wyższych.” *Monitor Prawniczy* 7:372-84.
- Koroluk, Sławomir. 2002. „Treść umów konsumenckich (niedozwolone postanowienia umowne).” W Andrzej Pawłowski, i Sławomir Koroluk, *Prawo ochrony konsumentów*, 89-90. Warszawa: Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza.
- Radwański, Zbigniew, i Aleksander Olejniczak. 2008. *Zobowiązania – część ogólna*. Warszawa: C.H. Beck.
- Skory, Maciej. 2005. *Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta*. Kraków: Zakamycze.
- Zagrobelny, Krzysztof. 2004. „Komentarze Kodeksowe.” W *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, t. 1, 1114-115. Warszawa: C.H. Beck.

Klauzule niedozwolone w umowach o świadczenie usług edukacyjnych

Streszczenie

Artykuł prezentuje zagadnienie klauzul niedozwolonych w umowach o świadczenie usług edukacyjnych. Analizie poddane zostały zatem klauzule umowy, której jedną stroną jest podmiot świadczący usługi edukacyjne (np. uczelnia, szkoła językowa lub centrum edukacyjne), a drugą stroną jest konsument najczęściej mający status studenta, słuchacza kursu lub uczestnika szkolenia. Przedstawiono najważniejsze regulacje normatywne dotyczące omawianych zagadnień, które są przedmiotem *Kodeksu cywilnego*, ustawy o *prawach konsumenta* oraz ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Słowa kluczowe: klauzule niedozwolone, konsument, przedsiębiorca, uczelnia, student

Abusive Terms in Education Service Contracts

Abstract

The paper presents the issue of abusive terms in contracts for the provision of educational services. The analysis covers clauses in a contract where one side is the provider of educational services (e.g. a university, language school or educational centre) and the second side is the consumer, most often a student or trainee. The most important normative regulations concerning the discussed issues, which are the subject of the Civil Code, the Consumer Rights Act and the Act on Higher Education and Science, were presented.

Keywords: abusive terms, consumer, entrepreneur, university, student

Information about Author: TOMASZ ZARĘBSKI, M.A., Ph.D. student in the Doctoral School, the John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: tomasz.zarebski@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9241-104X>